

LUDMILA PAVLÍKOVÁ

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM VZTAHU TZV. AUTORIZACE A MODALITY V RUŠTINĚ

V poslední době se v oblasti jazykovědné problematiky objevuje stále více prací zaměřených na výzkum sémantické stránky jazyka, na vzájemný vztah jeho jednotlivých složek — viz např. příspěvky na VIII. mezinárodním sjezdu slavistů a shrnující závěr Fr. Daneše (Daneš, 1979). Na aktuálnost této problematiky v současné sovětské jazykovědě poukazuje např. V. A. Belošapkova v jedné ze svých prací o syntaxi ruštiny (Belošapkova, 1977), když uvádí fakta o sémantice, která se jako zvláštní odvětví lingvistiky konstitovala teprve ve 2. polovině našeho století. Rovněž G. A. Zolotovová připomíná ve svých pracích (Zolotova, 1973; Zolotova, 1978; Zolotova, 1979), že se v posledních letech projevuje tendence zdůrazňovat význam větné sémantiky. Nachází úzkou souvislost mezi sémantickou a syntaktickou strukturou věty a odmítá teze některých badatelů o autonomnosti těchto struktur. Z toho vyplývá, že nelze zjednodušovat především otázku vztahu mezi logickou a gramatickou analýzou větnou. Doposud byli lingvisté vesměs přesvědčeni o prioritě gramatické stránky. Za správné je však nutno považovat paralelní posuzování a zkoumání obou rovin, jednu druhé nelze nadřazovat.

Východiskem naší úvahy se stala pasáž o autorizaci v citované knize G. A. Zolotovové: *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Je příznačné právě pro evropské a zvláště pro slovanské jazyky, že svými bohatými výrazovými prostředky mohou vyjadřovat objektivní situaci různými způsoby. Jedním ze způsobů takového vyjadřování je i tzv. autorizace, kdy je k rovině výpovědi, obsahující určitou informaci o objektivní skutečnosti, přiřčena druhá strukturně sémantická rovina, informující o subjektu „autora“ vjemu, konstatování či hodnocení. V závislosti na subjektu tohoto autora prožitku i výpovědi, který může, ale nemusí být osoba totožná, se do původně objektivní informace dostávají subjektivní prvky.

Zolotovová vymezuje v rámci autorizace několik skupin, např.: autorizace uvádějící kvalifikující subjekt *Для него эта книга неинтересна*; autorizace uvádějící do sdělení subjekt vnímání *В драгоценностях смысла я вижу немного*; autorizace zjištění *И она вас видела здоровым и невредимым*, atd.

Z českých lingvistů se touto problematikou zabýval I. Poldauf ve stati *Třetí syntaktická rovina*. Poldauf obdobně jako Zolotovová rozlišuje sta-

vebně nezbytné součásti věty, dále zbytná doplnění a konečně pak doplnění z třetí syntaktické roviny, která se vztahují k „lidskému individu a jeho specifickým schopnostem vnímání, usuzování a hodnocení“ (Poldauf, 1963, s. 135). Z Poldaufovy definice třetí syntaktické roviny je naší tematicke nejbližší problematika perceptivního a usuzovacího přístupu autora výpovědi ke sdělovanému obsahu. Jako prostředky k vyjádření těchto vztahů uvádí Poldauf formu vsunutých vět „jak jsem viděl, jak bylo slyšet, soudíme“ atd..., Zolotovová oproti tomu staví do stejné pozice perceptivní slovesa běžně fungující současně i v první syntaktické rovině: В драгоценностях смысла я вижу немного. Ни звука не слышалось в липовой аллее (Zol).

Vzhledem k obsáhlosti problematiky autorizace je naše sdělení zaměřeno pouze na některé autorizační typy, zvláště pak na otázky perceptivního přístupu autorizátora ke sdělovanému obsahu. Ve všech případech autorizace je však nutno řešit otázku zainteresovanosti určité osoby na výpovědi. Podle Poldaufa může být tato zainteresovanost podložena intelektuálně nebo emocionálně, druhá stránka však převažuje (Poldauf, 1963, s. 138).

Zolotovová rozděluje svoje autorizační typy do dvou skupin:

a) Jde o vyjádření subjektivního postoje mluvčího — např.:

Что-то родное виделось нам в этом беззвучном тумане, курившемся над прудом, в молчании близкой ночи (Mat). С высоты мне виделась Москва, что муравейник (Zem). И очень неохотно делимся опытом воспитания... Не потому ли, что чувствуем себя виноватыми перед детьми? (Niž). Autorizované modely lze srovnávat s obdobnými českými typy: Vidím v otci hrdinu, vidím v matce vzor atd...

b) Jde o intelektuální sdělení mluvčího o subjektivním postoji jiných:

Его не любили сослуживцы и даже не долюбливало начальство, видевшее в нем заносчивого человека (Barch). Она будет видеть во мне такую святость (Niž). Она сама никогда не изучала свою родословную, а во мне видит знатока (Niž).

AUTORIZACE A VÝSTAVBA VÝPOVĚDI

Základní jednotkou jazykového projevu je věta, která má svoji stránku významovou, gramatickou, zvukovou a grafickou. Je však třeba odlišit větu jakožto abstraktní model a výpověď jako konkrétní realizaci modelu. Podle J. Bauera—M. Grepla (Bauer—Grepl, 1975) lze výstavbu výpovědi rozdělit na 4 výstavbové roviny:

- I. rovina výstavby konkrétního věcného obsahu;
- II. rovina modální výstavby výpovědi;
- III. rovina mluvnické výstavby výpovědi;
- IV. rovina výstavby funkční perspektivy výpovědi (aktuální členění větné).

Autorizovaná výpověď, jako kterákoliv jiná, se realizuje v rovině výstavby konkrétního věcného obsahu (I) běžnými lexikálními prostředky: *Направо вы видите Кремль*. Rovněž z hlediska aktuálního větného členění (IV) se autorizovaná výpověď nijak neliší od kterékoliv výpovědi jiné — neautorizované. Sdělení *Направо вы видите Кремль* lze rozdělit na autorizovanou část *Направо Кремль* a autorizující část *Вы его видите*. Na tomto dělení se z hlediska autorizace nic nezmění, dojde-li k přesunu složek aktuálního členění (tématu a rématu): *Кремль вы видите направо; Вы видите Кремль направо;*

Вы видите направо Кремль. Nelze proto jednoznačně stanovit, že např. autorizovaná část je vždy východiskem a autorizující jádrem výpovědi, či naopak.

Zbývají tedy roviny II a III, které jsou vlastním jádrem syntaxe a skýtají značné možnosti pro další zkoumání vzhledem k autorizačním typům. Jde např. o kvalitativní změny sémantické struktury věty v závislosti na struktuře syntaktické; k této problematice viz příspěvek M. Kubíka: *Věta a větná sémantika* (Kubík, 1980).

Při posuzování autorizace v rovině modální výstavby výpovědi (III) je třeba především vymezit propozici, aby bylo možno určit stanovisko mluvčího k jejímu obsahu. Tento úkol si vytyčila konference pořádaná Ústavem pro jazyk český v Liblicích v r. 1978. Jak vyplynulo z příspěvků, není snadné propozici charakterizovat zcela jednoznačně; někdy označujeme za propozici struktury sémanticky složitější (Adamec, 1979), obsahující kromě propozice samotné i informace dalšího charakteru.

M. Grepl odlišuje na smyslové úrovni většiny výpovědi dva základní komponenty, a to komponente propozičního obsahu a komponenty postojů mluvčího (Grepl, 1979). Vycházíme-li od komponentu propozičního obsahu a chceme-li určitým způsobem začlenit autorizátora, tj. původce změny propozice v autorizované výpovědi, zjišťujeme, že ne vždy je mluvčí a autorizátor osoba totožná. Srovnaj: *Vidím na břehu strom. X vidí na břehu strom.*

Výpověď *Vidím na břehu strom* je autorizovaná propozice *Na břehu je strom* → *Já ho vidím*. V tomto případě jsou mluvčí a autorizátor totožní.

Výpověď *X vidí na břehu strom* je rovněž autorizovaná tatáž propozice *Na břehu je strom*, ale subjektem vnímání (= vidění), tedy autorizátorem, je další osoba (X), kdežto mluvčí danou skutečnost pouze konstatuje. V tomto případě tedy autorizace není záležitostí mluvčího. Na základě uvedených příkladů lze konstatovat, že autorizace a postoj mluvčího ve vztahu k propozici splývají jen částečně.

Ke zjištění, do jaké míry má autorizace společné rysy s modalitou, je možno jako východiska použít Greplovy definice postojových neboli modálních predikátů. Grepl uvádí 3 typické příznaky:

- a) jedním z participantů tzv. modálních subjektů je vždy mluvčí (tj. mluvčí vyslovované výpovědi);
- b) temporálně jsou tyto predikátory fixovány na moment promluvy;
- c) jejich druhým participantem je participant propoziční (událostní), sémanticky specifikovaný v konkrétní výpovědi jako tzv. propoziční obsah dané výpovědi“ (Grepl, 1979, s. 83).

Autorizujeme-li tedy propoziční obsah výpovědi *Otec je (není) hrdina* do podoby *Vidím v otci hrdinu*, jsou zde obsaženy všechny 3 specifičnosti typické pro modální predikáty, tj. pro vyjádření postoje mluvčího.

Ve výpovědi *X vidí v otci hrdinu* chybí charakteristika označená podle Grepla jako a), tj. mluvčí vyslovované výpovědi ve funkci autorizátora. V tomto případě nejsou splněny podmínky typické pro postojové modální predikáty a podobné typy autorizace nelze vztahovat k větné modalitě. Znamená to tedy, že zařazení autorizace v syntaktickém i sémantickém popisu jazyka zůstává prozatím otevřenou otázkou, i když se nabízí určitá podobnost s kategorií větné modality.

Kromě několika naznačených problémů existuje samozřejmě celá škála

dalších komunikativních situací s projevem tzv. autorizace a jejím vyjadřováním v ruštině, které můžeme konfrontovat s naší mateřštinou. I přes poměrnou novost tématu a skrovné množství publikací k otázkám autorizace byly některé pasáže z této problematiky již zpracovány (Šturala, 1979) nebo jsou předmětem dalšího zkoumání. Naznačují novou cestu v bádání, kterou svými příspěvky a publikacemi nastoupila G. A. Zolotovová i ostatní citovaní autoři. Další možnosti obohacení této problematiky skýtá porovnání vzájemného vztahu prostředků k vyjadřování autorizace v ruštině a češtině.

SEZNAM ZKRATEK

- Barch — Бархударов, С. Г.—Крючков, С. Е.: Учебник русского языка, часть 1, Москва, 1969.
 Mat — Материалы для чтения и бесед. Выпуск 1, изд. Московского университета, 1976.
 Niž — Наука и жизнь
 Zem — Земский, А. М.—Крючков, С. Е.—Светлаев, В. М.: Русский язык. Часть вторая, Учпедгиз, 1963.
 Zol — Золотова, Г. А.: Очерк функционального синтаксиса русского языка. Издательство Наука, Москва, 1973.

LITERATURA

- ADAMEC, P.: Několik poznámek k postojovému komentování propozičního obsahu mluvčím. SaS, 40, 1979, s. 129—134.
 BAUER, J.—GREPL, M.: Skladba spisovné češtiny, Praha 1975.
 BELOŠAPKOVA, V. A.: Современный русский язык — Синтаксис, Москва 1977.
 DANEŠ, F.: Z VIII. mezinárodního sjezdu slavistů v Záhřebu. SaS, 40, 1979, s. 333—337.
 GREPL, M.: Úvodní poznámky k tzv. jistotní modalitě. SaS, 40, 1979, s. 81—87.
 KUBÍK, M.: Věta a větná sémantika. In: Jazykověda a příprava učitelů jazyků. Praha 1980, s. 67—81.
 POLDAUF, I.: Třetí syntaktická rovina. Philologica Pragensia, 6, 1963, s. 134—146.
 ŠTURALA, J.: Autorizace obsahu výpovědi. Diplomová práce, FF UJEP, Brno 1979.
 ZOLOTOVA, G. A.: Очерк функционального синтаксиса русского языка, Москва 1973.
 ZOLOTOVA, G. A.: К типологии простого предложения. Вопросы языкознания, 1978, № 3, с. 49—61.
 ZOLOTOVA, G. A.: К вопросу об объекте синтаксических исследований. Известия АН СССР, серия литературы и языка, 38, 1979, с. 13—23.

К НЕКОТОРЫМ ВОПРОСАМ Т. Н. АВТОРИЗАЦИИ И ЕЕ ОТНОШЕНИЯ К МОДАЛЬНОСТИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена проблематике т. н. авторизации и ее отношению к модальности. Проблематика показана на русском языковом материале и сравнивается с чешскими предложениями подобного типа. В первой части приведены лингвисты, интересующиеся указанной тематикой — прежде всего Г. А. Золотова — и дана короткая характеристика авторизации.

Обсуждая авторизацию в плане модальной постройки высказывания, надо прежде всего определить пропозицию, чтобы возможно было показать отношение говорящего к содержанию предложения. Этой проблематике посвящена конференция устроенная Институтом чешского языка в 1978 г. в городе Либлице.

При определении степени сходства авторизации с модальностью мы пользуемся определением модальных предикатов по делению Грелля. Характеристика пропозиции трудна. Иногда считают пропозицией структуры семантически более сложные, содержащие кроме самой пропозиции и информацию другого характера.

К обсуждаемой нами проблематике можно сказать, что большую роль играет автор высказывания и его присутствие или отсутствие в данный момент высказывания.